

УДК 378.147:373.31

С. Ю. МАСИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

У статті розглянуто сутність понять “професійна підготовка”, “готовність”, “професіоналізм”, “професійна компетентність”. Професійна підготовка майбутнього педагога розглядається як процес, спрямований на досягнення результату, вираженого в багатоаспектній готовності та професійній культурі. Готовність педагога до професійної діяльності виражається у прагненні до самовираження, до прояву своєї індивідуальності у педагогічній діяльності; наявності знань щодо концептуальних засад особистісно-орієнтованої освіти; оволодінні різноманітними прийомами роботи. Професіоналізм розуміється як особлива властивість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. Професійна компетентність розглядається як ступінь володіння системою знань, умінь, навичок, способами діяльності, конгломерат психологічних якостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, готовність, професіоналізм, професійна компетентність, педагог.

Освіта є найважливішим компонентом у системі заходів, що забезпечують прогресивне функціонування суспільства і держави. Педагог є ключовою фігурою педагогічного процесу, тому сучасне суспільство висуває до нього високі та складні вимоги, виконання яких потребує наявності індивідуальної позиції щодо власної професійної діяльності.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити сутність понять “професійна підготовка”, “готовність”, “професіоналізм”, “професійна компетентність”.

Освітній процес у вищому навчальному закладі має значний потенціал для професійного становлення майбутнього фахівця і формування в нього індивідуальної позиції щодо власної професійної діяльності. Для того, щоб мобілізувати потенціал, перевести його з резервного стану в активний, потрібна певна сила і спеціальне забезпечення. Спеціальне педагогічне забезпечення професійного становлення майбутнього фахівця є специфічною педагогічною діяльністю з управління функціонуванням і розвитком системної сукупності ресурсів (особистісних, інституційних, середовищних), що залучаються для здійснення процесу формування особистісно-професійної позиції індивіда, який передбачає визначення функціонального призначення кожного ресурсу, становлення взаємозв'язків їх функцій в певних організаційно-педагогічних формах [1].

У сучасних умовах процес формування особистості майбутнього педагога можна розглядати як стратегію, що реалізується через єдність відтворення і функціонування педагогічних кадрів, неперервність педагогіч-

ної освіти, котрі передбачають гнучкість, варіативність, динамічність у змісті і формах підготовки та перепідготовки педагога; орієнтацію на творчість, самобутність і індивідуальність кожного вчителя [2, с. 10].

У науці й практиці процес формування особистості педагога, розвитку його педагогічних здібностей і майстерності, оволодіння необхідними знаннями та навичками прийнято описувати за допомогою поняття “підготовка”. Підготовку до педагогічної діяльності майбутній фахівець починає у процесі отримання педагогічної освіти. У зв’язку з цим найважливішим завданням педагогічної науки є розробка теорії, обґрунтування засобів вдосконалення, пошук умов, що забезпечують цілісність і системність підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі.

Аналіз наукових досліджень (О. Абдулліна, С. Архангельський, Ф. Авдєєв, Г. Бокарева, Є. Бондаревська, В. Загвязинський, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Серіков, В. Сластьонін, Ю. Фокін та ін.) показав, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки розробка понятійного апарату проблеми підготовки майбутніх педагогів є актуальною.

На думку В. Афанасьєва, Ю. Поваренкова, Е. Смирнова, В. Шадрикова, розгляд проблеми підготовки майбутнього педагога має відбуватися в різних аспектах: як форми соціалізації та індивідуалізації; як частини життєвого шляху особистості; як специфічної форми розвитку; як однієї з провідних форм прояву активності особистості [3, с. 10–11].

Історико-педагогічні та сучасні наукові дослідження свідчать, що поняття “підготовка” має різні інтерпретації та обґрунтування. Вкажемо деякі з них: суб’єктний підхід (А. Брушлинський, І. Зимня, Д. Узнадзе, В. Ядов та ін.): підготовка розуміється як формування готовності до продукування цінностей у планованих сферах; процес формування суб’єкта якісно нового типу; компетентнісний підхід (М. Скаткін, В. Шадриков та ін.): підготовка – це процес, який реалізує цілі освіти та формування компетенцій, застосування отриманого соціального досвіду; особистісно-орієнтований підхід (О. Абдулліна, Є. Бондаревська, В. Серіков, В. Сластьонін та ін.): підготовка є динамічною системою, спрямованою на формування у кожного студента своєї освітньої траєкторії; на розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця і його здатності до самоосвіти.

В енциклопедичних виданнях поняття “підготовка” пов’язується з поняттям “готувати” (робити придатним, готовим для використання, для якоїсь мети, працювати над виконанням, здійсненням чого-небудь), тобто з досягненням готовності об’єктів до використання. Її також розуміють як “запас знань, навичок, отриманий ким-небудь” [4, с. 390], як процес створення і результат реалізації передумов для здійснення запланованих дій.

Поняття “підготовка” є родовим по відношенню до поняття “професійна підготовка майбутнього педагога”, яке в педагогічних дослідженнях конкретизується за допомогою таких речових реалій, як: професійні знання, уміння і навички; професійно значущі якості особистості майбутнього

педагога; функціональні прояви якостей особистості педагога (рефлексія, автономність, сенсотворчість); особистісно-орієнтована професійна діяльність.

Учені (О. Абдулліна, І. Зимня, Л. Серебренніков, В. Сластьонін та ін.) професійну підготовку майбутнього педагога розглядають: а) як процес, спрямований на досягнення результату, вираженого в багатоаспектній готовності та професійній культурі; б) як систему, що включає декілька підсистем, в) як результат. Вважаємо, що різноманітність підходів, з одного боку, підтверджує багатоаспектність поняття “підготовка”, а з іншого, – визначається пошуком та реалізацією шляхів і способів, що сприяють перетворенню потенціалу студента в “ресурс готовності до виконання практичних дій” [5, с. 98].

Підкреслимо, що специфічною ознакою сучасного підходу до аналізу проблем підготовки, є розгляд студента педагогічного ВНЗ як суб’єкта цього процесу. Вчені (Н. Боритко, І. Зимня, В. Серіков) виділяють низку ступенів суб’єктного становлення педагога: *перший ступінь* – вибір професії. На тлі орієнтації людини у світі професій перевага віддається педагогічній діяльності як професійній; відбувається засвоєння мотиваційно-психологічних і процесуальних компонентів педагогічної діяльності, ідентифікація соціальної ролі педагога з певною предметною сферою науки і культури. Основне завдання цієї ступені полягає в підготовці тих, хто навчається, до професійно-особистісного самовизначення як процесу вибору професії, в осмисленні значущості педагогічної діяльності; *другий* – самовизначення в професії, оволодіння сутнісними механізмами педагогічної діяльності, готовність до трансформації досвіду, пошук і затвердження власного педагогічного стилю. При цьому початок навчання в педагогічному ВНЗ є продовженням професійно-особистісного самовизначення суб’єкта, пошуку власних сенсів професійно-педагогічної діяльності; *третьий* – професійний саморозвиток педагога, коли його авторська концепція реалізується в системі педагогічної діяльності (авторський досвід, освітні програми, проекти, що координують систему педагогічних чинників). Позиція педагога, як ціннісно-сенсова освіта, стає не лише основою, але і джерелом саморозвитку педагога, затвердження його професійної свободи та гідності.

Отже, специфіка професійної підготовки як процесуальної системи полягає в усвідомленні її як процесу суб’єктного становлення педагога. Елементами процесу є спадкоємні цілі, зміст, методи, характерні для кожного ступеня професійної підготовки, а також результати, що виражаються у змістовій характеристиці цих стадій.

Ученими-педагогами було розроблено багаторівневу систему підготовки майбутнього педагога, що включає в себе пропедевтичну, базово-інваріантну, варіативно-спеціалізовану підсистему [2, с. 10–11]. Подібний підхід здатний забезпечити функціональну повноту змісту педагогічної освіти, взаємозв’язок методологічної, загальнопедагогічної, психологічної,

професійно-етичної, дидактичної складових підготовки; інтеграцію знань, формування у студентів сучасного стилю науково-педагогічного мислення, готовність до професійної самоосвіти. На думку авторів [2, с. 6], внутрішнім змістом процесу підготовки майбутнього педагога, його “механізмом” є специфічна самоорганізація особистісного освітньо-розвивального простору, в якому він виступає як суб’єкт свого професійного становлення, відбувається освоєння і прийняття ним змісту та технологій сучасної освіти.

З точки зору В. Сластьоніна і Л. Подимової [6], в підготовці вчителя можна використовувати модель А. Вербицького, як задану систему переходів від навчальної діяльності до професійної за допомогою системи форм, методів, засобів навчання, предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності (контекстне навчання). В межах запропонованої А. Вербицьким [7] моделі студенти поступово переходять від абстрактних знакових моделей, що реалізуються в межах окремо взятих навчальних дисциплін і забезпечують фундаментальну підготовку, до конкретних предметних і міжпредметних моделей, що, в кінцевому підсумку, забезпечує перехід від учіння до праці.

О. Абдулліна, М. Левіна, В. Сластьонін підкреслюють, що головне завдання навчально-виховного процесу в педагогічному ВНЗ полягає в підготовці студента до ефективної професійної трудової діяльності, а система професійної підготовки фахівця повинна забезпечити багатоаспектну готовність майбутнього педагога. Так, на думку В. Сластьоніна [8], система підготовки вчителя може бути представлена як поетапний рух: загальна підготовка – готовність і компетентність – професіоналізм (як кінцевий результат і сукупність досягнень особистості).

Отже, поняття “професійна підготовка” і “професійна готовність” є взаємозалежними та взаємообумовленими. Як вже було зазначено, кінцевою метою підготовки є формування такої професійної якості, якою виступає “готовність”. Іншими словами, підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї.

Розглянемо поняття “готовність до професійної діяльності” та його складники.

У психологічних дослідженнях (Б. Ананьєв, К. Платонов, Д. Узнадзе та ін.) готовність визначена як концентрація або миттєва мобілізація сил особистості, спрямована на здійснення певних дій. Науково доведено, що готовність (як функціональний стан психіки) становить психологічну основу діяльності. При цьому наголошується, що в структуру готовності входять не будь-які знання, а лише ті, які забезпечують відповідну діяльності найбільшу продуктивність. Отже, можна розглядати готовність до діяльності як активний стан особистості, що забезпечує її самореалізацію в постановці та вирішенні певних завдань із урахуванням конкретних умов і власного досвіду.

Педагогічні дослідження готовності людини до професійної діяльності звернені, в основному, до аналізу різних її аспектів на основі цілісного педагогічного процесу з урахуванням його закономірностей, рушійних сил, суперечностей. Простежується тенденція розгляду дефініції “професійна готовність” як складного комплексного утворення особистості в трьох, умовно зафіксованих, аспектах: компонентному, комплексному, інтегрованому. При цьому компонентний аспект пов’язаний із вивченням окремих складових професійної готовності; комплексний передбачає розгляд взаємозв’язків окремих компонентів і необхідність їх урахування у професійній діяльності та процесі підготовки до неї; інтегрований пов’язаний із вивченням всіх компонентів, зв’язків і відносин між ними в межах системного підходу в пізнанні сутності предметів.

Досить докладно професійна готовність студентів до педагогічної діяльності досліджена в праці К. Дурай-Новакової [11], де проведено теоретичний аналіз проблеми, розроблена модель системи формування професійної готовності, визначена методологія і методика її вивчення. Автор доводить, що професійна готовність вчителя є регулятором педагогічної діяльності, особистісної передумовою її ефективності. Вчена розглядає готовність як закономірний результат професійної підготовки, розвитку професійної спрямованості, ознайомлення з професією, професійної освіти, виховання і самовиховання. Зміст професійної готовності являє собою єдність прагнень активно, творчо і самостійно виконувати професійно-педагогічні завдання, відчувати відповідальність за свою поведінку як педагога і бути готовим повністю використовувати в практичній роботі всі ті якості, знання та вміння, навички, набуті за час навчання у ВНЗ [11].

У науковій літературі зазначено, що слід розрізняти професійну підготовку педагога та його професіоналізм. Якщо перше поняття відображає процес оволодіння знаннями і навичками, то друге характеризує результат цього процесу і є якісною характеристикою. Під професіоналізмом розуміється особлива властивість людей систематично, ефективно та надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах.

Так, В. Сластьонін [12] використовує поняття “педагогічний професіоналізм” для позначення рівня кваліфікації педагога-практика. Формуючи кваліфікаційну характеристику та професіограму педагога, автор використовує такі складові: показник відповідності випускника ВНЗ вимогам цієї характеристики; обізнаність студентів у домінантах свого педагогічного професіоналізму; володіння сучасними педагогічними парадигмами й основними педагогічними поняттями, технологією проектування педагогічного процесу, співпраці по вертикалі і по горизонталі, основами інформаційної культури.

Н. Кузьміна [13] в понятті “професіоналізм” виділяє дві взаємопов’язані складові: професіоналізм діяльності (володіння мистецтвом формування іншої особистості засобами своєї діяльності; якісну характеристику суб’єкта цієї діяльності, яка визначається мірою володіння ним сучас-

ним змістом і засобами, продуктивними способами вирішення професійних завдань); професіоналізм особистості (проявляється у практичній діяльності як відображення досвіду конкретного педагога, чії особистісні якості можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати продуктивному вирішенню педагогічних завдань).

Отже, можна стверджувати, що поняття “професіоналізм” відображає такий ступінь оволодіння структурою професійної діяльності, який відповідає існуючим у суспільстві стандартам і об’єктивним вимогам. Бути професіоналом – означає вміти реалізовувати знання та індивідуальний потенціал, домагаючись необхідного результату.

У наукових дослідженнях також представлені поняття “професійна компетентність”, “компетентність педагога” (В. Адольф, Н. Кузьміна та ін.), “педагогічна компетентність” (І. Колесникова, Н. Кузьміна, Л. Мітіна, Є. Рогов, В. Сластьонін).

Так, Н. Кузьміна [13] розглядає професійну компетентність як обізнаність педагога, як властивість його особистості, що дозволяють продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини. Інші автори (А. Вербицький, А. Маркова) визначають професійну компетентність як ступінь володіння системою знань, умінь, навичок, способами діяльності, конгломерат психологічних якостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності. В. Сластьонін, А. Міщенко, Л. Спірін розглядають професійну компетентність вчителя з позицій рівневого підходу – як здатність особистості на різному рівні вирішувати різні класи педагогічних завдань.

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що більшість авторів розуміють професійну компетентність як продуктивну поведінку людини (особистості) у здійсненні будь-якої діяльності.

На різних етапах розвитку науки були висловлені такі положення, що розкривають сутність професійної компетентності педагога: наявність глибоких знань вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський); прояв поінформованості про взаємини з вихованцями та здійснення різних механізмів розуміння іншої людини (П. Каптерєв, В. Сухомлинський); володіння педагогічною майстерністю і педагогічною технікою (В. Кан-Калік, Н. Кузьміна); володіння комплексом професійно значущих якостей і властивостей: здатністю до рефлексії та співробітництва, гнучкістю, товариськістю, ціннісними орієнтирами (В. Адольф, Є. Климов).

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень показав, що поняття “підготовка”, “готовність”, “професіоналізм”, “компетентність” розглядаються з різних позицій, відображаючи їх істотні ознаки та психолого-педагогічні складові. При цьому розходження в розумінні названих понять пояснюється специфікою авторських концепцій і методологічним апаратом, покладеним в їх основу.

Список використаної літератури

1. Тимонин А. И. Социально-педагогическое обеспечение профессионального становления студентов гуманитарных факультетов университета : Автореферат дисс. ... д-ра пед. наук / Андрей Иванович Тимонин. – Кострома, 2008. – 42 с.
2. Гуманистическая парадигма и личностно-ориентированные технологии профессионального педагогического образования / Под общ. ред. В. Л. Матросова. – М. : Прометей, 1999. – 116 с.
3. Подготовка учителя математики : Инновационные подходы : учеб. пособие / Под ред. В. Д. Шадрикова. – М. : Гардарики, 2002. – 383 с.
4. Лопатин В. В. Малый толковый словарь русского языка / В. В. Лопатин, Л. Е. Лопатина. – 2-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1993. – 704 с.
5. Серебренников Л.Н. Комплексная технологическая подготовка школьников : монография / Л.Н. Серебренников. – Ярославль : ЯГПУ, 2004. – 551 с.
6. Слостенин В. А. Педагогика : Инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.
7. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход : метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
8. Слостенин В. А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В. А. Слостенин, А. И. Мищенко. – М. : Логос, 2000. – 422 с.
9. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 175 с.
10. Лакоценина Т. П. Подготовка учителей начальных классов к реализации личностного подхода к педагогической деятельности : Автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Т. П. Лакоценина. – Волгоград, 1997. – 20 с.
11. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : Дисс. ... д-ра пед. наук. / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 356 с.
12. Слостенин В. А. Психология и педагогика : учеб. пособие / В. А. Слостенин, В. П. Каширин. – М. : Академия, 2001. – 480 с.
13. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 117 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015.

Масич С. Ю. Основные категории профессионального образования педагогических кадров

В статье рассматривается суть понятий “профессиональная подготовка”, “готовность”, “профессионализм”, “профессиональная компетентность”. Профессиональная подготовка будущего педагога рассматривается как процесс, направленный на достижение результата, выраженного в многоаспектной готовности и профессиональной культуре. Готовность педагога к профессиональной деятельности выражается в стремлении к самовыражению, проявлению своей индивидуальности в педагогической деятельности; наличии знаний про концептуальные основы личностно-ориентированного образования; овладении различными приемами работы. Профессионализм понимается как особое свойство людей систематически, эффективно и надежно выполнять сложную деятельность в самых разнообразных условиях. Профессиональная компетентность рассматривается как степень владения системой знаний, умений, навыков, способами деятельности, конгломерат психологических качеств, необходимых для осуществления педагогической деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, готовность, профессионализм, профессиональная компетентность, педагог.

Masych S. The Main Categories of Professional Teachers Education

In modern conditions the formation of the teacher individuality can be seen as a strategy, implemented through unite reproduction and functioning of teaching staff, continuity of teacher education, which provide flexibility, variability, dynamics in the content and forms of teacher training and retraining; focus on creativity, originality and individuality of each teacher.

According to scientists the problem of teacher preparation should be done in different ways: as a form of socialization and individualization; as part of the life course of the individual; as a specific form of development; as one of the leading forms to display person activity.

Professional training of future teachers is considered by scientists as a process aimed at achieving results expressed in many aspects of readiness and professional culture; a system that includes several subsystems and result. Also, scientists have isolated a number of degrees of subjective becoming a teacher: choice of profession; self-determination in the profession; professional self-development.

Specificity of professional training as procedural system is to be aware of how subjective the process of becoming a teacher. The elements of the process are inherited objectives, content, methods specific to each stage of professional training, and the results are expressed in semantic characteristics of these stages. Preparation for the profession is nothing like the formation of preparedness for it. Readiness to teacher professional activity is expressed in the desire to express themselves, to exercise their individuality in teaching activity; availability of knowledge on the conceptual foundations of personality-oriented education; mastering various techniques of work and other.

Also, teacher training often associated with such concepts as professionalism and competence. Professionalism means a special property of people systematically, effectively and safely perform complex operations in a variety of conditions. Professional competence scientists consider as: awareness of the teacher as the property of his personality that allow efficiently solve teaching and educational tasks aimed at identity formation of another person; degree of ownership for knowledge, skills, ways of life, conglomerate psychological qualities necessary to carry out educational activities.

Key words: *professional training, readiness, professionalism, professional competence, teacher.*